

XORIJIY SO'Z-LEKSIKA O'RGANISHNING SAMARALI USULLARI TAHLILI

Gulyuz Tursunova,

Webster University in Tashkent MA TESOL program,

Email: gulyuztursunova183@gmail.com

Tel: +998931915453

Annotatsiya. Xorijiy tilni o'rganuvchilar o'rganayotgan tilning leksikasini o'rganish uchun juda ko'p vaqt sarflashadi. So'zlarni o'rganish uchun darsliklarda yetarlicha ma'lumot mavjud bo'lishiga qaramasdan talabalar o'rgangan so'z va iboralarni real vaziyatlarda ishlatishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Shundan kelib chiqib tezisda leksika o'qitish metodi- kasi va u xaqidagi tilshunoslar fikrlari berilgan.

Kalit so'zlar: metodika, leksika, ibora, termin (atama), terminologiya, so'z birikmalari, idiomalar, ingliz tili, yondashuv, tamoyillar, lug'at.

KIRISH

Hozirgi kunga kelib, ta'lim sohasida keng qamrovli islohotlar olib borilishi natijasida, zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini oshirish tizimi yaratildi. Shu jumladan, chet tillari o'qituvchilarini xalqaro malaka talablariga asoslangan milliy tizim yaratildi. Shu bilan bir qatorda chet tillari o'qituvchilarining darslarini ilmiy jihatdan sifatli tashkil etishda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tadbiq etish kabi ishlar amalga oshirilmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Leksemalarni o'qitish uchun zarur tarkibiy qismlar sifatida iboralar taklif etiladi. Endi so'zlarni birlashtirib, jummalarni yaratish uchun turli xil usullarni ko'rib chiqamiz.

Soʻz birikmalari: J.M.Sinclair kuzatishicha, soʻzlar juft va guruh boʻlib tanlanishi zarur, masalan, *hard work, hard luck, hard facts* va shu kabilar. Bundan koʻrinib turibdiki, kuchli soʻz birikmalari boshqa soʻzlarni jalb qiladi. M.Maccarthy tillar kuchli birikmalarga toʻla ekanligini va ushbu soʻz birikmalari lugʻatshunoslikning markaziy yoʻnalishi boʻlishi kerakligini taʼkidlaydi. J.Nattinger taʼkidlashicha, soʻz birikmalari nafaqat qatnashgan soʻzlarni yodlashga, balki soʻzning semantik sohalarini aniqlashga yordam beradi.

Idiomalar va yasama iboralar: R.Carter idiomalarni cheklangan birikma deb taʼriflaydi, chunki ularni soʻzma-soʻz, lugʻaviy maʼnolarini anglab boʻlmaydi, masalan, *have cold feet, to let the cat out of the bag*. R.Carter taʼkidlashicha, boshqa maʼlum soʻzlar ham bor, masalan, *far as I know, as a matter of fact* va *if I were you*. Ular idioma emas, balki semantik va tarkibiy jihatdan cheklangan boʻlib, ular R.Carter fikriga koʻra, boshqa tilshunoslar tomonidan turgʻun iborali va muzlatilgan shakllar deb nomlagan. M.Maccarty va F.Odell idiomalarni aniq yoki ravshan boʻlmagan maʼnolar bilan tuzilgan iboralar sifatida belgilaydilar.

Oʻqitish usullari

Oʻquvchilar bilishi kerak boʻlgan hamma narsani oʻrgatish mumkin emas, chunki leksik elementlarning soni cheksiz koʻrinadi. Shuning uchun, lugʻatni faqat aniq va ravshan usullar bilan emas, balki leksikani oʻqitish samaradorligini oshirishga yoʻnaltirilgan yondashuvlarni tanlash kerak. Oʻquvchilarga oʻz-oʻzini oʻrganish strategiyasini ishlab chiqishda ongini oshirishga yordam beradigan turli mashgʻulotlardan foydalanish kerak.

Oʻqituvchilarimiz leksika oʻrgatish jarayonida talabalarning extiyoj va zaruriyatlarini (learners' needs) eʼtiborga olmasa xar qanday zamonaviy usuldan foydalanmasin ular natija bermaydi. Oʻqituvchilarimizning oldida turgan birinchi vazifa bu - talabalar koʻzlagan maqsadlaridan, xohish-istaklaridan, ularning qaysi sohada faoliyat yuritishidan va tilning milliy-madaniy xususiyatlaridan kelib chiqqan xolda leksika tanlashdan iboratdir. Bu usul til oʻrganishga yanada ishtiyoqni oshiradi va ularni amaliyotda qoʻllashda qiyinchilik tugʻdirmaydi.

Lugʻat va frazeologiya metodologiyasida umumiy metodologiyadan tashqari

quyidagi tamoyillar ham mavjud:

- leksika va grammatika (soʻzning leksik va grammatik maʼnolarini taqqoslash);
- tizim (leksik paradigmani barcha elementlarini hisobga olish);
- kontekstual (soʻzni uning sintagmatik birikmalarida yetarlicha kontekstda koʻrib chiqish);
- leksik – sintaktik (mos soʻzlar va iboralar).

Taʼlim jarayonida amalga oshiriladigan barcha bu kabi tamoyillar oʻquvchilarga soʻz va frazeologizmning mohiyatini, ularni soʻzning semantikasini bilishimiz mumkin boʻlgan kontekstda koʻrib chiqish zarurligini tushinishni taʼminlaydi.

Leksik va frazeologik mashqlar talabalarni soʻz boyligini oshirishga tayyorlaydi, shuning uchun lugʻat va frazeologiyani oʻrganayotganda soʻzlarni muayyan guruhlarga boʻlib oʻrganish samarali natija beradi. Quyidagi mashqlar bunga yaqqol misoldir;

- belgilang (koʻrsating, tagiga chizing), masalan, polisemantik soʻzlar (dialekt soʻzlar, iboralar);
- soʻzlarni sinonimlarini tanlang (antonimlar, soʻz birikmalari);
- izohli lugʻatdan dialektik (kasb yoki sohaga oid) soʻzlarni toping;
- tanlangan soʻzlarni (oʻqituvchi tomonidan koʻrsatilgan) qaysi maʼnoda ishlatilishini toping va ular yordamida har xil vaziyatlarga mos gaplar tuzing.

Yuqorida tilshunoslarning fikriga koʻra yana bir usul, yaʼni, tarjimasiz usul bilan ham soʻzlarni oʻrgatish yaxshi samara beradi. Ushbu usulni qoʻllash jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi: yangi soʻz bayon, rasm, matn audiotasmada eshittirilib yoki namoyish qilinib yuqorida berilgan mashqlar bilan topshiriqlar beriladi.

Har xil sohaga oid terminlar bilan ishlashda leksik materiallarni oʻzlashtirish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- yangi soʻz bilan tanishish;
- terminlarni (atamalarini) nutq jarayonida qoʻllay boshlash (dastlabki bosqichda).

Dastlabki bosqichda terminning shakli, maʼnosi va qoʻllanilishi yuzasidan

ma'lumot beriladi. Terminning ma'nosini ochish (tizimlashtirish) an'anaviy usul bo'lib, metodikada u maxsus bosqich hisoblanmaydi. O'rganilayotgan tildagi sohalarga oid terminlarni o'rganishdan oldin ona tilidagi termin xaqidagi ma'lumot beriladi.

Masalan, jurnalistika sohasida tahsil olayotgan talabalar bilan o'tkazilgan tajriba mashg'ulotlarida terminlarni o'qitishda ularni ingliz tili va o'zbek tili terminlari bilan taqqoslab o'rganish yaxshi natijalar berishi kuzatildi. Terminlar taqqoslab o'rganilganda quyidagi xususiyatlar aniqlandi:

- o'zbek tilidagi terminga ingliz tilidagi ma'nosi qisman to'g'ri kelishi;
- jurnalistikaga oid o'zbek tilida uchramaydigan so'zlar mavjudligi;
- inglizcha so'zning talaffuzi o'zbek tilidagi so'zning talaffuziga mos kelmasligi;
- o'zbek tiliga ingliz tilidan o'zlashgan terminlar ma'no jihatidan farq qilinishi;
- ingliz tili kabi o'zbek tilida ham bir necha komponentli terminlar mavjudligi va h.k. Albatta biz terminlarni o'rgatganimizda talabalarni sohaga tegishli va til borasidagi bilim ko'nikmalari hamda tajribalarini

hisobga olishimiz zarur.

Chet tili (ingliz tili) o'qitishda Internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish usulining afzalliklari

Ingliz tili darslarida Internetdan foydalanish bir qator didaktik muammolarni samarali hal qilishga imkon beradi. Masalan:

- talabalarning aqliy qobiliyatlarini oshirish;
- passiv talabalarni ishlashga jalb qilish;
- darslarda zamonaviy ko'rgazmali qurollardan foydalanish;
- ilgari mavjud bo'lmagan materiallardan foydalanish;
- autentik materiallardan foydalanish;
- talabalarni mustaqil ishlashga o'rgatish;
- o'quv jarayonini intensivligini oshirish;
- boshqa mamlakatlar va madaniyatlar vakillari bilan jonli aloqa o'rnatish;

- til ko'nikmalari(tinglash, o'qish, gapirish va yozish)ni shakllantirish va h.k.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib ingliz tilida leksika va terminlarni o'rgatishda zamonaviy lingvodidaktik yutuqlarni hisobga olish, ingliz tilida terminlarning talabalarga zamonaviy usullardan foydalanib o'qitish, shuningdek, sohaga oid darsliklarni yaratish zarurligi maqsadga muvofiqligi ingliz tili terminlarini o'qitish sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Halliday M.A.K. Language as a social semantic. - London: Edward Arnold. 2018, 1-3.
2. Lewis V. The lexical approach: the state of EFL and a way forward. Hove: Language teaching publications. 2013. 99.
3. Widdowson H.G. Knowledge of language and ability for use. Applied linguistics.2019. 10(2), 128-137.
4. Wills D. Grammar and lexis: some pedagogical implications. London: Routledge. 2013.